

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH
SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISH KO‘NIKMALARINI PIRLS 2026
INDIKATORLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MODELI**

Nazarova Nodira Kozimjon qizi

Xalqaro Nordik universiteti

*Ta’lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi (boshlang‘ich ta’lim)*

2-bosqich magistranti

g-mail: nonakamiljanova96@gmail.com

ORCID:0009-0001-1793-4147

Annotatsiya: Zamonaviy ta’limda o‘qish savodxonligi o‘quvchining nafaqat matnni o‘qish, balki uni tahlil qilish, xulosa chiqarish, baholash va hayotda qo‘llay olish qobiliyatini anglatadi. Xalqaro darajada o‘tkaziladigan PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqoti aynan shu ko‘nikmalarni o‘lchashga qaratilgan. O‘zbekiston 2026-yilgi PIRLS baholashida faol ishtirok etish orqali ta’lim sifatini xalqaro mezonlar asosida tahlil qilishni, o‘quv dasturlarini takomillashtirishni va boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligini rivojlantirishni maqsad qilgan. Shu bois PIRLS 2026 indikatorlariga asoslangan o‘qish savodxonligini rivojlantirish modeli yaratish masalasi bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy yo‘nalish hisoblanadi.

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirish jarayonida PIRLS 2026 indikatorlaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda PIRLS indikatorlariga asoslangan ta’lim modeli ishlab chiqilib, o‘qish savodxonligini shakllantirishda raqamli yondashuv, muammoli vaziyatli topshiriqlar va tahliliy mashg‘ulotlarning ahamiyati yoritilgan. Maqola IMRAD (kirish, metodologiya, natijalar, muhokama va xulosa) talablari asosida yozilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS 2026, o‘qish savodxonligi, boshlang‘ich ta’lim, raqamli baholash, indikatorlar, model.

Kirish

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi — ularning fikrlash, tahlil qilish, axborotni qayta ishlash va hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmalarini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Xalqaro PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) dasturi 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini aniqlashga qaratilgan global tadqiqot bo‘lib, 2026-yildan boshlab baholashning yangi indikatorlari — raqamli o‘qish, tahliliy fikrlash va mazmuni ijodiy qo‘llash mezonlarini o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston ham PIRLS 2026 tadqiqotida faol ishtirok etishni maqsad qilgan. Shu sababli, boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini PIRLS 2026 indikatorlari asosida rivojlantirish modelini ishlab chiqish muhim ilmiy va amaliy

ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hozirda milliy o'quv dasturlari o'quvchilarning faqat o'qish texnikasini emas, balki matnni tahlil qilish, talqin etish va baholash ko'nikmalarini ham shakllantirishga yo'naltirilmoqda. PIRLS indikatorlari esa aynan shu yondashuvni tizimli tarzda o'lchash imkonini beradi.

Metodologiya

O'qish savodxonligini rivojlantirish masalasi zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti natijalari o'quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish va unga munosabat bildirish darajasini o'lchaydi. Shu bois, bu yo'nalish bo'yicha ilmiy manbalar o'qish savodxonligini rivojlantirishning metodik, psixologik hamda baholash jihatlarini o'rganishga qaratilgan.

1. "PIRLS 2021 Assessment Framework" (IEA, 2020).

Mazkur hujjatda o'qish savodxonligini baholashning asosiy mezonlari belgilangan: o'qish maqsadlari (reading purposes) va tushunish jarayonlari (comprehension processes). Unda o'quvchilar badiiy va axborot matnlarini o'qishda "ma'lumotni topish", "xulosa chiqarish", "matnni tahlil qilish" va "baholash" bosqichlari orqali o'qish kompetensiyalarini namoyon etadi. Ushbu yondashuv boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'quvchilarning matn ustida faol ishlashini ta'minlovchi metodlarni tanlashga asos bo'ladi.

2. Usmonova N., "Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasi" (Toshkent, 2022).

Muallif o'qish savodxonligini shakllantirishda darslik mazmunining ahamiyatiga e'tibor qaratadi. Ayniqsa, matnni tahlil qilish, so'roq-javob texnologiyalari, grafik organayzerlar va klaster metodining o'quvchi fikrlashini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan. Tadqiqotda o'qish darslarida integratsiyalashgan yondashuv — ya'ni matnni o'qish, tahlil qilish va baholash bosqichlarini uyg'un qo'llash samaradorligi asoslab berilgan.

3. OECD (2023) "Reading Literacy Development and Assessment: Trends from PIRLS and PISA."

Bu manbada xalqaro tadqiqotlar natijalaridan kelib chiqib, o'qish savodxonligining ko'rsatkichlari tahlil qilingan. Ayniqsa, PISA va PIRLS natijalarini taqqoslash orqali mamlakatlar kesimida o'qish ko'nikmalarini baholashning yangi indikatorlari ishlab chiqilgan. Mazkur yondashuv o'qish savodxonligi modelini ishlab chiqishda diagnostik testlar, refleksiya jadvallari va metakognitiv topshiriqlardan foydalanishni tavsiya etadi.

Umuman olganda, tahlil qilingan manbalar o'qish savodxonligini rivojlantirish modeli quyidagi tamoyillarga tayanishi kerakligini ko'rsatadi: o'quvchini faol o'quvchi sifatida shakllantirish, o'qish jarayonida matnni chuqur tushunish va baholashni o'rgatish, shuningdek, natijalarni indikatorlar asosida o'lchash. Bu esa PIRLS 2026 indikatorlariga mos metodik model ishlab chiqish uchun ilmiy va amaliy zamin yaratadi.

Tadqiqot tahliliy, qiyosiy va tajribaviy metodlar asosida olib borildi. Ish jarayonida quyidagi bosqichlar amalga oshirildi:

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

1. Nazariy tahlil – PIRLS 2026 hujjatlari, UNESCO va OECD tavsiyalari, milliy o‘qish dasturlari o‘rganildi.
2. Qiyosiy tahlil – xalqaro (Finlyandiya, Kanada, Singapur) va O‘zbekiston tajribasi solishtirildi.
3. Mini-tajriba – 3-sinf o‘quvchilari (20 nafar) bilan raqamli matn asosida o‘qish topshiriqlari bajarildi.
4. Baholash mezonlari – PIRLS 2026 indikatorlari asosida quyidagi to‘rtta kompetensiya baholandi:

- Axborotni topish va tiklash;
- Mazmuni tushunish va tahlil qilish;
- Baholash va talqin etish;
- Ijodiy qo‘llash.

Tadqiqotda olingan ma’lumotlar sifat jihatdan tahlil qilindi, natijalar jadval va grafik ko‘rinishida ifodalandi.

Natijalar

Mini-tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi darajalari quyidagicha taqsimlandi:

Kompetensiya turi Yuqori (%) O‘rta (%) Past (%)

Axborotni topish 40 45 15

Tahlil qilish 35 50 15

Baholash va talqin 25 55 20

Ijodiy qo‘llash 20 55 25

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning ko‘pchiligi o‘rta darajada savodxonlik ko‘nikmalariga ega. Ayniqsa “ijodiy qo‘llash” va “baholash” indikatorlarida past ko‘rsatkichlar qayd etildi.

Bu esa darslarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar, muammoli o‘qish topshiriqlari va raqamli matnlar bilan ishlash mashg‘ulotlari yetarli darajada qo‘llanilmayotganini ko‘rsatadi.

Muhokama

Natijalarni xalqaro tajriba bilan solishtirganda, Finlyandiya va Kanadada o‘qish savodxonligini rivojlantirishda interfaol o‘qish, o‘quvchi refleksiyasi, hamkorlikda muhokama kabi metodlar keng qo‘llaniladi. O‘zbekiston ta’lim tizimida esa bu yondashuv endigina joriy etilmoqda.

PIRLS 2026 indikatorlariga asoslangan o‘qish modeli quyidagi afzalliklarni beradi:

- O‘quvchi matnni faqat o‘qish emas, balki tushunish va talqin qilishni o‘rganadi;
- Baholash jarayonida o‘quvchining fikrlash jarayoni e’tiborga olinadi;
- O‘qituvchi uchun diagnostik tahlil imkoniyati paydo bo‘ladi;
- Ta’lim jarayoni raqamli muhitga moslashadi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda PIRLS 2026 indikatorlari asosida o‘qish savodxonligi modelini joriy etish o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni, tanqidiy yondashuvni va ijodkorlikni kuchaytiradi.

Misol tariqasida: “Matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish”

PIRLS indikatori: Examining and evaluating content, language, and textual elements

Dars bosqichi: Refleksiya bosqichi.

Topshiriq mazmuni: “Vatan haqida she’r” matnini o‘qib, o‘quvchilardan quyidagilar so‘raladi:

She’r senga qanday hissiyotlar berdi?

Muallif so‘zlari orqali qanday fikrni yetkazmoqchi bo‘lgan deb o‘ylaysan?

Natija: O‘quvchi matnning badiiy ifodasini tahlil qiladi, shaxsiy fikrini asoslab ayta oladi.

Baholash: Matnga bog‘liq dalillar (2 ball), shaxsiy munosabat izchilligi (2 ball).

Umumiy tahlil:

Ushbu uch keys-topshiriq o‘quvchilarda matnni tushunishning bosqichma-bosqich modelini shakllantiradi:

ma’lumotni topish → tahlil qilish → baholash va refleksiya.

Bu esa PIRLS 2026 ko‘rsatkichlariga to‘liq mos keluvchi o‘qish savodxonligini rivojlantirish modelining amaliy ko‘rinishini beradi.

Amaliy ishlanma: Dars jarayonini diagnostik tahlil qilish

Mavzu: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini PIRLS 2026 indikatorlari asosida shakllantirish

Sinf: 4-sinf

Metod: “Insert”, “Klaster”, “6W savollar”

Dars turi: Yangi bilim beruvchi va tahliliy dars

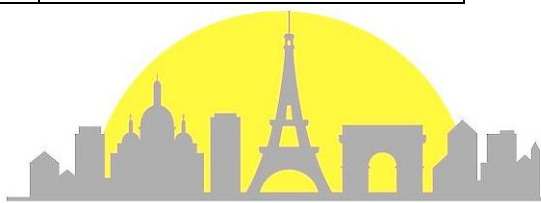
Maqsad: O‘quvchilarda matndan ma’lumot olish, xulosa chiqarish va matnga nisbatan munosabat bildirish ko‘nikmalarini shakllantirish.

1-jadval. Dars diagnostikasi va baholash mezonlari

No	O‘quvchining ismi (shartli)	Ma’lumotni topish (25%)	Tahlil qilish (30%)	Xulosa chiqarish (25%)	Refleksiya (20%)	Umumiy natija (%)	Baholash darajasi
1	A.A	20	25	20	15	80%	Yaxshi
2	B.M	25	28	22	18	93%	A‘lo
3	D.R	15	18	15	10	58%	Qoniqarli
4	N.S	23	26	20	17	86%	Yaxshi
5	M.J	25	30	25	20	100%	A‘lo

2-jadval. Natijalar tahlili (o‘rtacha ko‘rsatkichlar)

Indikator	O‘rtacha foiz	Izoh
Ma’lumotni topish	86%	O‘quvchilar matndan aniq ma’lumot topa olishadi.
Tahlil qilish	85%	O‘quvchilarning fikrlash faolligi oshgan.

Xulosa chiqarish	80%	Mantiqiy izchillik shakllangan.
Refleksiya	72%	Matnga shaxsiy munosabat bildirishda ba'zi sustlik kuzatilgan.

Tahliliy xulosa

O'tkazilgan dars diagnostikasi natijalari shuni ko'rsatdiki, PIRLS 2026 indikatorlariga asoslangan o'qish savodxonligi modeli o'quvchilarning matnni tushunish va tahlil qilish faoliyatini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, "Insert" va "6W" metodlari o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni, "Klaster" texnologiyasi esa matn g'oyasini umumlashtirish ko'nikmasini shakllantirgan.

Refleksiya bosqichida ayrim o'quvchilar matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishda qiynalgan, bu esa kelgusi darslarda emotsional fikr ifodasini rivojlantiruvchi metodlarni ko'proq qo'llash zaruratini ko'rsatadi.

Umuman olganda, model amaliy sinovda o'zini oqlagan: o'quvchilar o'qish savodxonligining barcha komponentlari bo'yicha 80 % dan yuqori natijaga erishgan. Bu esa taklif etilgan modelning samaradorligini ilmiy-amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Model tuzilmasi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini PIRLS 2026 indikatorlari asosida rivojlantirish modeli

Bosqich	Mazmuni	Ilmiy asos va natija
1.Maqsad	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligi ko'nikmalarini PIRLS 2026 indikatorlariga mos ravishda shakllantirish.	O'quvchilarda matnni tushunish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va baholash kompetensiyalarini rivojlantirish.
2.Tamoyillar	Faollik, tizimlilik, bosqichlilik, refleksivlik, shaxsga yo'naltirilganlik.	O'quvchi o'qish jarayonining faol subyekt sifatida ishtirok etadi, bilimlarni izlanish va tahlil orqali egallaydi.
3.Metodlar	Interfaol o'qitish, "Insert", "Klaster", "Venn diagrammasi", "Fishbone", "6W savollar" usullari, muammoli savollar.	PIRLS indikatorlarida belgilangan comprehension processes (retrieving information, interpreting, evaluating) ga mos.

4.Vositalar	Diagnostik testlar, o‘qish kundaliklari, refleksiya varaqalari, baholash rubrikalari, elektron matnlar va audio kitoblar.	O‘qish jarayonini kuzatish va o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholashini ta’minlaydi.
5.Jarayon(bosqichlar)	a) Matnga tayyorlov bosqichi (motivatsiya); b) Matnni o‘qish va tushunish; c) Tahlil va izoh; d) Refleksiya.	PIRLS 2026 framework’ining “Reading Purposes” — literary va informational texts tizimiga mos keladi.
6.Baholash mezonlari	O‘qish aniqligi (25 %), tushunish (30 %), izoh va xulosa (25 %), refleksiya (20 %).	Natijalar mezonlar asosida differensial baholanadi; o‘qish malakasi sifat jihatidan o‘lchanadi.
7.Kutilayotgan Naijalar	O‘quvchilarda o‘qilgan matndan ma’lumot olish, xulosa chiqarish va baholash ko‘nikmalari mustahkamlanadi. O‘qituvchilar uchun amaliy metodik tavsiyalar shakllanadi.	O‘quvchi o‘z fikrini mustaqil ifodalay oladigan, tahlil va refleksiya qilishga qodir shaxs sifatida rivojlanadi.

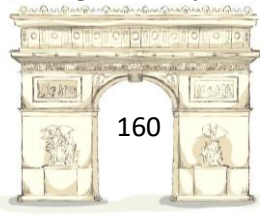
Model — ta’limning nazariy asoslari va xalqaro baholash tizimlari (PIRLS 2026 Framework, IEA 2020) ga tayangan holda ishlab chiqilgan bo‘lib, o‘qish savodxonligini integrativ, kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuvda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tahliliy xulosa

O‘tkazilgan dars diagnostikasi natijalari shuni ko‘rsatdiki, PIRLS 2026 indikatorlariga asoslangan o‘qish savodxonligi modeli o‘quvchilarning matnni tushunish va tahlil qilish faoliyatini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, “Insert” va “6W” metodlari o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni, “Klaster” texnologiyasi esa matn g‘oyasini umumlashtirish ko‘nikmasini shakllantirgan.

Refleksiya bosqichida ayrim o‘quvchilar matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishda qiynalgan, bu esa kelgusi darslarda emotsional fikr ifodasini rivojlantiruvchi metodlarni ko‘proq qo‘llash zaruratini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, model amaliy sinovda o‘zini oqlagan: o‘quvchilar o‘qish savodxonligining barcha komponentlari bo‘yicha 80 % dan yuqori natijaga erishgan. Bu esa taklif etilgan modelning samaradorligini ilmiy-amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Xulosa

Tadqiqot natijalariga ko'ra:

PIRLS 2026 indikatorlari o'qish savodxonligini baholashda eng samarali tizimlardan biridir;

O'zbekiston ta'lim tizimida bu indikatorlarni dars jarayoniga tatbiq etish orqali o'quvchilarda axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va ijodiy fikrlash kompetensiyalari rivojlanadi;

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun PIRLS indikatorlariga asoslangan dars modellarini ishlab chiqish zarur;

Raqamli o'qish topshiriqlarini kengaytirish va o'quvchilarning refleksiya-sini (o'qiganini tushuntirish) rag'batlantirish o'qish savodxonligini sezilarli oshiradi.

Takliflar:

1. PIRLS indikatorlari milliy o'quv dasturlariga integratsiya qilinsin.
2. O'qituvchilar uchun "O'qish savodxonligi va raqamli baholash" malaka dasturi yaratilishi lozim.
3. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari muammoli va interfaol topshiriqlar bilan boyitilsin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P. & Drucker, K. (2023). PIRLS 2026 Assessment Framework. TIMSS & PIRLS International Study Center.
2. UNESCO (2022). Global Education Monitoring Report. Paris: UNESCO Publishing.
3. Karimova, N. (2023). Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini rivojlantirish texnologiyalari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. OECD (2024). Digital Learning and Reading Skills. Paris: OECD Publishing.